

FRA
NATIONALMUSEETS
ARBEJDSMARK

1954

Fig. 65. Montpotterne fra Assens. De to til venstre er gravet op i 1953, den til højre i 1855.

TRE POTTER MØNTER FRA ASSENS

Af FRITZE LINDAHL

DET hænder med kun få års mellemrum, at der til Den kongelige Mont- og Medaillesamling indsendes en gammel lerpotte med monter, fundet enten på åben mark eller i nærheden af huse. Ofte indeholder den de såkaldte »borgerkrigsmonter« fra det 13. og 14. århundrede. I de for landet så urolige og utrygge tider søgte bonde og borger at redde kontante midler ved at grave dem ned i jorden, og de anvendte hertil, hvad de havde for hånden af brugskar. Ved skatteenedlæggelserne kan der være tale om store antal monter, idet disse er stærkt forringede penninge, hvoraf der gik 240 på en mark penge; denne var i slutningen af Erik Menveds og i Christopher II's kongetid ca. $\frac{1}{10}$ mk. sølv.

Montretten tilhorte kongerne og nogle af bisperne, som i tidens løb var gjort delagtig i den. Der fandtes 7–8 møntsteder rundt om i riget, og da udmøntningen var særdeles indbringende, udsendtes årligt ny mønt. Penningen, der oprindeligt var en sølvmont, blev mere og mere kobberholdig; i de ovenfor nævnte kongers tid indeholdt den kun ca. $\frac{1}{10}$ sølv; ja, hvor det drejer sig om falske monter fra marsk Stig og de øvrige fredløse, indeholdt den slet intet. Selv om den ny mønt ofte sloges ringere end den gamle, lå hovedfortjenesten for møntherrerne

deri, at de opretholdt en tvangskurs på den. Såsnart ny mønt var udgået, nedsattes den tidligere til $\frac{2}{3}$ af sin værdi, og folk, der til skatter og afgifter, som forlangtes i ny mønt, skulde bruge nye penge, måtte ved ombytningen give 3 gamle for 2 nye. Penningen fik hver gang nyt præg; herved opstod en mængde forskellige monttyper, hvoraf en stor del ikke med sikkerhed kan tillægges bestemte konger og bisper, da de fra slutningen af Erik Klippings regering og fremefter mangler indskrifter, og deres enkle bogstav- og figurfremstillinger er vanskelige at tyde, ofte uforklarlige. Men det vides, at en biskops monter skulde gøres magen til kongens fra det pågældende montsted; ofte bærer monterne en konges mærke på den ene og en biskops på den anden side, som f. eks. en krone og et kors eller et sværd og en bispestav.

En granskning og sammenholdning af de mange og righoldige fund er det vigtigste middel til datering af monttyperne og til bestemmelse af, fra hvilke steder de er udgået. Ved dateringen regner man med, at de typer, der er talrigest repræsenteret i et fund, var de gængse på nedlæggelsestidspunktet; dog kan der findes enkelte eksemplarer af de allersidste årgange, som endnu ikke havde vundet udbredelse, da skatten blev nedlagt. Dette kan skyldes, at ejeren efter nedlæggelsen har været i berøring med sin skat, således at montpotterne gennem nogle år har fungeret som en slags bankboks for ham. Med hensyn til montstedsbestemmelse vil en mønt hyppigst forekomme i fund fra den landsdel, i hvilken den er udmontet, og hvor den har været stærkest i omlob. Men også her kan der vise sig undtagelser, f. eks. at en mand har nedlagt et beløb, som han har modtaget i en anden landsdels mønt.

Ud fra 48 forskellige fund opstillede P. Hauberg i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1884, et system, der stadig anvendes som arbejdshypotese, og som vel for størstedelen af bestemmelserne kan anses for gyldigt, men som efter bearbejdning af senere tilkomne fund må underkastes visse ændringer.

Den 13. juni 1953 blev der ved nedlægning af gas- og vandør 1,10 m nede i gården til ejendommen St. Kirkestræde 7 i Assens fundet to lerpotter (fig. 65 til venstre) fulde af blågrønne sammenirrede monter. Desværre gik den største potte, der er af gulligt glaseret ler, i to dele (fig. 66), medens den mindste, som er grå og uglaseret, fremdroges i sin helhed, kun beskadiget ved munden.

Skattene indsendtes til Montsamlingen, hvor de ved optælling viste sig at indeholde henholdsvis 5672 og 2910 borgerkrigsmonter. Det godtgjordes, at der tidligere var fundet en møntpotte i St. Kirkestræde i Assens. Under året 1855 står følgende i Samlingens fundprotokol: »Assens Fund. Oversendt af Hr. Justitsraad og Byfoged Buchwald i Assens med følgende Beretning:

Den 6. Mai 1855 lod Smedemester F. Iversen, Eier af Huset N= 369 i Kjøbstaden Assens Store Kirkestræde, grave en Kjelder i en gammel Sidebygning i dette hans Huus. Efter han omtrent var kommet 2 Alen dybt i Jorden tæt ved en ældre Sidevæg, fandt man en stor udvendig glaseret rod Lerkrukke (fig. 65 til højre), som beskadigedes ved Gravningen. — Man saae, at den var fyldt med de herefter nævnte ringhaltige Mynter. —

Da de var stærkt kobberhaltige, vare de meget irrede og hang sammen i store Klumper. —« Herefter følger en beskrivelse af de enkelte mønttyper og en optæl-

Fig. 66. 1953-fundets store potte, som den indsendtes til Montsamlingen, i to dele og med sammenklumpede mønter; disse sad fast i pottens øverste del, som her ses stående med munden nedad.

ling af mønterne, hvoraf der ialt har været 8378. Til sidst er opgivet guardeinens holdighedsprover, der viser, at mønterne gennemsnitlig har været $1\frac{2}{3}$ lodige, d. v. s. indeholdt 96 ‰ sølv.

Af matriklen for Assens by fremgår, at hus nr. 369 har det samme matrikelnummer som ejendommen St. Kirkestræde 7. Hvilket hus der i middelalderen har ligget på dette centrale sted vides ikke; det nuværende hus kan følges tilbage til Frederik II's tid. De to nyfundne pletter har været sat ned ca. $\frac{1}{2}$ m fra hinanden, og fra disse til »den gamle Sidebygning«, hvor fundet 1855 gjordes, er afstanden ca. 2 meter. Kulturlaget er 1–1,25 m dybt, således at pletterne, da de blev gemt hen, sikkert kun lige har været skjult af jorden.

En gravning på stedet foretaget af Nationalmuseets 2. afdeling gav kun et beskedent resultat i numismatisk henseende. Man fandt nogle enkelte potteskår samt to løsliggende mønter, hvoraf den ene er en borgerkrigsmønt, den anden en jeton (regnepenning), sådan som man brugte dem i husholdningerne i det 16. århundrede; den er slået i Nürnberg. Da hele arealet har været stærkt gennemgravet ved anlæg af kloak-, gas- og vandledninger, og der ikke var spor af lagdeling i kulturlaget, blev eftergravningen kun foretaget på et mindre område. Senere har militæret i Vejle gennemført gårdspladsen med minesøgere uden andet resultat, end at der fandtes en del gammelt jern.

De tre pletter med deres ialt 16960 mønter udgør i sig selv en betydelig skat. Da de er fundet tæt ved hinanden i samme dybde og deres indhold frembyder så store ligheder, at de må antages at være nedsat nogenlunde samtidigt, forekommer det naturligt her at behandle alle mønterne under eet.

Tabel I

Kongear		Roskilde			Ribe			Slesvig		
		1855 - fund	1953 - fund lille potte	store potte	1855 - fund	1953 - fund lille potte	store potte	1855 - fund	1953 - fund lille potte	store potte
Erik Menved	1							1		
	2							1		
	3	90	16	163						
	4	172	19	85						
	6				1					
	7	146	38	1	1	1				
	8									
	14					1				
	15	1070	184	3						
	16								1	
	17				4	1	1			
	18	324	45	5375						
	19	5680	1787	1	1			1		
	20				1	2				
	22				1					1
	23				1			2		
	24				4	3	24			1
	25				2					
	26				3		1			
	28							3	1	
Christopher II og Valdemar III	1				2	1				1
	2				2	1		1	1	
	3							1		1
	4				841	797				
	5					1	4	1		1
	6				2					1
	7								1	
	8				2	1	1	1		1
	9				2	1		1		
	11							1	1	
	13							1		1

Tabel I viser, hvorledes Assens-fundenes monter ifølge P. Haubergs system fordeler sig på de tre store montsteder Roskilde, Ribe og Slesvig. I tabellen er udeladt Erik Klippings 7 monter fra Ribe og Slesvig, Erik Menveds mont fra fra Lund og hans 7 norrøjske monter. Montgrupperne med kursiverede tal genfindes i tabel II, for størstedelen under andre montsteder.

Monterne repræsenterer kongerne Erik Klipping, Erik Menved, Christopher II og Valdemar III Eriksen. Fra Erik Klipping er der ialt 7 monter fra Ribe og Slesvig (heraf 5 i 1855-fundet og 2 i potterne fra 1953). Fra Valdemar Eriksens kortvarige kongetid (1326–29) findes i 1855-fundet og i den lille potte fra 1953 en mont, som fastsætter tiden, efter hvilken potterne må være nedlagt. Mont (fig. 68) har på forsiden et kronet V og på bagsiden et skjold med en sparre,

Tabel II

	Roskilde eller andet møntsted			Odense			Ribe			Slesvig		
	1855 - fund	1953 - fund lille potte	store potte	1855 - fund	1953 - fund lille potte	store potte	1855 - fund	1953 - fund lille potte	store potte	1855 - fund	1953 - fund lille potte	store potte
Erik Menved	146 1070	38 184	1 3	172	19	85				90 4	16 3	163 24
Christopher II og Valdemar III				324	45	5375	841 5680	797 1787	1			

Tabel II viser, hvorledes de store grupper, som efter tabel I var henført til Erik Menved og Roskilde (med kursiverede tal), ifølge Assens-fundene og andre nyere fund bør fordeles på møntstederne Odense, Ribe og Slesvig. En nærmere datering inden for kongernes år er her undladt.

der sikkert henviser til montmesteren i Ribe, Papes våben. Marsken Ludvig Albertsen fik den 5. juli 1326 Ribe by med monten i forlening af kong Valdemar, egentlig af hans formynder grev Gert; men forleningen fik ikke større betydning for monten, da kongen beholdt retten til at bestemme montens præg, og marsken allerede døde 29. maj 1328.

Hovedmassen af monterne er fra Erik Menved og Christopher II's tid. Der findes i Assens-fundene kun een mont fra Lund, hvilket er betegnende, da skånsk mont var forholdsvis bedre end den vestdanske og derfor fortrængt fra riget på denne side af Øresund. Efter Haubergs systematik må 15199 af fundenes ialt 16960 monter henføres til Roskilde og Erik Menveds tid; men størstedelen af disse bestemmelser, som ses af tabel I, viser sig ikke at kunne holde stik. I tabel II er de 15199 monter fordelt på de møntsteder, som senere tiders fundundersøgelser og sammensætningen af Assens-fundene synes at henføre dem til. De monttyper, det drejer sig om, vil blive behandlet i det følgende.

Assens-fundene bekræfter, at fig. 69's venstre B-mont (hvoraf der i 1855-fundet findes 90 eksemplarer, i den lille potte fra 1953 16 eksemplarer, i den store potte fra 1953 163 eksemplarer), som iøvrigt i stort antal er fundet i Sønderjylland, ikke er præget i Roskilde, men i Slesvig for biskop Berthold (1287–1307), således som foreslået i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1928. Samtidig skal nævnes, at dette måske også gælder den anden mont med B, der ses i fig. 69 til højre (heraf i 1855-fundet 4 eksemplarer, i den lille potte fra 1953 3 eksemplarer, i den store potte fra 1953 24 eksemplarer); den har tidligere været henført til Ribe. Fig. 67 viser nederst en mont med lilje og ankerkors (hvoraf der i 1855-fundet findes 172 eksemplarer, i den lille potte fra 1953 19 eksemplarer, i den store potte fra 1953 85 eksemplarer), den er i store mængder fundet på Fyn, i Vejstrup alene 1228 stykker; efter al sandsynlighed er monten slået i Odense, til hvis byvåben liljen er knyttet. Hauberg har ikke anerkendt Odense som selvstændigt møntsted i borgerkrigsmonternes periode, men har betragtet det som en under-

Fig. 67. Fynske og sjællandske monter fra Erik Menveds og Christopher II's tid. Øverst: monter med II og bygning. Midterst: monter med krone og kors, kronen til højre er af tournos-type. Nederst: mont med Odenses lilje og et ankerkors.

afdeling af monten i Ribe. Han har erklæret, at der i de gamle optegnelser ikke omtales »fynske penge«, og at der i fundene fra Fyn ikke findes selvstændige monttyper. Herimod taler, at et par Odense-montmestre nævnes i kilderne, nemlig Henrik Sommer, der i Erik Klippings stadfæstelse på danehoffet i Nyborg 1285 af en grundejendoms overdragelse i Odense betegnes som »qvondam monetarius othoniensis« og senere hen Foltekin, hvis arvinger omtales i 1359. — Monterne med II og bygning (fig. 67), der har været adskilt i to grupper og henført til Erik Menveds 7. og 15. regeringsår (af »7. årg.« findes i 1855-fundet 146 eksemplarer, i den lille potte fra 1953 38 eksemplarer, i den store potte fra 1953 1 eksemplar og af »15. årg.« i 1855-fundet 1070 eksemplarer, i den lille potte fra 1953 184 eksemplarer, i den store potte fra 1953 3 eksemplarer) vil det sikkert på grund af deres indbyrdes lighed og tilstedeværelse sammen i en række fund være rigtigt at betragte som een gruppe og at give en noget senere datering. De øvrige fund med disse monter taler ikke for, at Roskilde skulde være montstedet; men oplysningerne er ikke tilstrækkelige til at henføre typen til et andet sted. — Fig. 67 viser endvidere monten med krone og kors (heraf i 1855-fundet 324 eksemplarer, i den lille potte fra 1953 45 eksemplarer, i den store potte fra 1953 5375 eksemplarer). Indenfor denne type findes uforklarlige varianter med ringe, halvmåner eller punkter i korsvinklerne og desuden en (fig. 67 til højre), hvor kronen har lighed med tårnet på de franske tournoser, der i denne forfaldsperiode for dansk montvæsen havde stor udbredelse i landet. Typen indgår først og fremmest i en række fund fra Fyn, dernæst talmæssigt underlegent i et par fra Jylland og Sjælland og endelig i to fra Falster, heraf i det ene med 1560 stykker. Måske er dette igen en fynsk type? — Monterne med P og R på den ene side, tandhjul på den anden (fig. 68) har været anset for to forskellige typer med hver sit montsted,

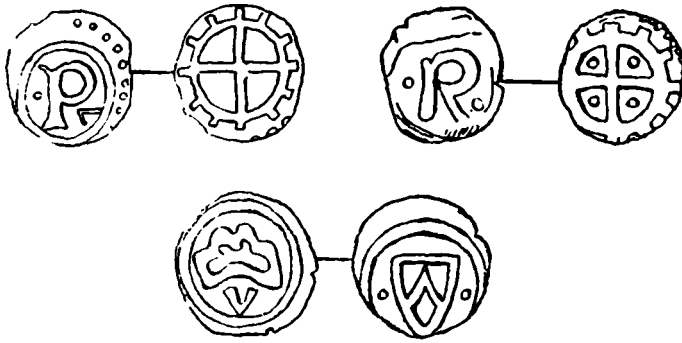

Fig. 68. Ribe-mønter fra 1320'erne. Øverst: mønter med P, R og St. Cathrines hjul. Nederst: mønt med kronet V og skjold med sparre.

Roskilde og Ribe, til trods for, at de hele tiden optræder sammen i fundene og kan være vanskelige at skelne fra hinanden. P-mønten (som i 1855-fundet findes i 5680 eksemplarer, i den lille potte fra 1953 i 1787 eksemplarer, i den store potte fra 1953 i 1 eksemplar) har endvidere været henført til Erik Menved, medens R-mønten (hvoraf der i 1855-fundet er 841 eksemplarer, i den lille potte fra 1953 797 eksemplarer, i den store potte fra 1953 0 eksemplarer) blev henvist til Christopher II. Assens-fundene taler for, at der også her kun er een type, der sikkert stammer fra Ribe i Valdemar Eriksens tid, da ovennævnte Pape var montmester i staden og måske snart prægede byens, snart sit eget forbogstav på mønten. St. Cathrinehjulet på møntens bagside er Ribe domkapitels mærke. Af de her nævnte 5 (6) mønttyper, som i Haubergs værk er henført til Roskilde må således 1 (måske 2) henvises til Odense – et vidnesbyrd om denne møntmedies virksomhed – 1 til Ribe, 1 til Slesvig, medens møntstedet for 1 (2) typer endnu ikke kan bestemmes.

Fra de norrøjske møntsteder er der i Assens-fundene kun 7 mønter fordelt på 3 typer fra Erik Menveds tid. De resterende mønter lader sig efter Hauberg henføre til Ribe og Slesvig under Erik Menved og Christopher II. Der er af hver type kun op til 4 eksemplarer, et for spinkelt grundlag for nye henførelser. 1855-fundet og den store potte fra 1953 slutter ifølge Hauberg med den samme mønt (fig. 69 nederst), som dateres til Christopher II's 13. år (1332). Dette bør dog kun tages som en omtrentlig datering. Mønten har på forsiden et sværd mellem to halvmåner, på bagsiden et tårn, der er anset for Slesvigs mærke og måske skal hentyde til dens befæstning. Tidligere er nævnt V-mønten fra Valdemar Eriksen (fig. 68), der er den yngste mønt i den lille potte fra 1953. De yngste mønter i potterne og mønternes øvrige sammensætning giver grund til at formode, at potterne er nedsat samtidigt, ca. 1330.

For en fuldstændigheds skyld skal nævnes, at der i 1855-fundet findes een mønt, der ikke er dansk: en sølv mønt slået i Bergen for kong Håkon V (1299–1319), der stod i ledtog med de fredløse. Enkelte mønter fra ham og hans forgænger, Erik Præstehader, er også fundet på marsk Stigs ø Hjelm.

Disse Assens-fund har lighed med to fund fra den anden side af Lillebælt,

et fra Grarup, Haderslev herred (fundet 1863), og et fra Fole, Frøs herred, ligeledes Haderslev amt (1845). Udvalget af mønttyperne er i så stor overensstemmelse med Assens-monterne, at disse fund må være samtidige.

Oplysningerne om staden Assens i middelalderen er sparsomme. Hvilke særlige begivenheder i byens historie der i slutningen af 1320'erne eller begyndelsen af 30'erne kan have foranlediget en borger eller gæst til at skjule sin formue står hen i det uvisse. Men da Assens var det almindelige overfartssted fra Fyn til Sønderjylland, var dens borgere udsat for de ulemper, som troppeoverførsler, gæsteri og lignende kunde medføre. Ved at sammenholde Assens-fundene med fundene fra Grarup og Fole bringes i erindring de for disse egne så urolige år 1328–29, da der udbrod opstand mod grev Gert, og de jyske væbnere med bisperne Jacob Splid af Ribe og Svend af Aarhus i spidsen erobrede og nedbrændte Haderslevhus, hvor Christopher II's son og medkonge Erik sad fangen. Endvidere at grev Gert 1330 satte sig i besiddelse af Fyn og derved kom i strid med grev Johan, der havde krav på en del af oen med Hindsgavl. 1332 deltes landet mellem de holstenske grever ved Storebælt.

Holdighedsprover for 1953-fundene, som velvilligt er foretaget af statsguardeinen, er i overensstemmelse med 1855-fundets prover på $96 \frac{1}{100}$ solv og viser en gennemsnitlig solvholdighed på $95,8 \frac{1}{100}$. Dette stemmer også med det ovennævnte forhold, at marken i penge var lig ca. $\frac{1}{10}$ mk. solv. Da der gik 240 penninge på marken, var de tre potters 16960 penninge lig 70,7 mk. penge eller ca. 7 mk. solv. På grund af de store prisforskydninger, der fra middelalderen til nutiden er foregået mellem de forskellige varegrupper, er det vanskeligt at sammenligne de gamle penninges købekraft med moderne penges. Ved at regne med at hver penning i fundene havde en købekraft af en skæppe byg, der i dag repræsenterer ca. 5 kr., fås et skævt billede, fordi bygprisen er steget relativt mere end mange andre priser. Til gengæld er solvprisen faldet, således at værdien af solvet i de 16960 monter tilsammen nu er knap 400 kr. Selv om der ikke kan være tale om, at de tre potter har indeholdt en formue, der i dag vilde svare til de summer, som har været nævnt i dagspressen i forbindelse med fundene, var det alligevel en betydelig værdi, ejeren her skjulte i jorden, men jo ikke fik megen glæde af. Han havde for sine penninge kunnet købe f.eks. fem stridsheste, tyve almindelige heste, tre og tyve koer eller ni tonder smør.

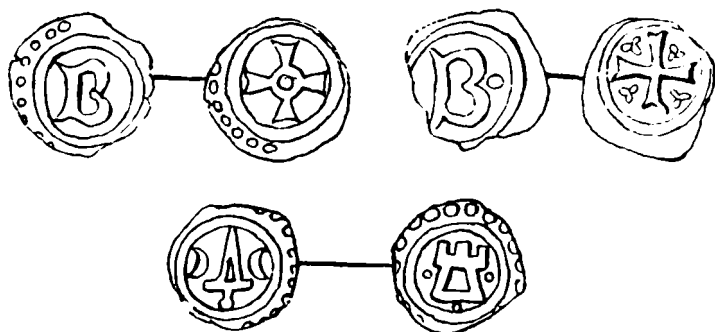

Fig. 69. Slesvig-monter. Øverst: B-monter fra biskop Berthold (1287—1307).
Nederst: mont med sværd og tårn.